

Magdalena Jaszczewska¹

ODZWIERCIEDLENIE KULTU ŚWIĘTEJ AGATY W PRZYSŁOWIACH POLSKICH

Zapewne już od momentu ukształtowania się języka różnych minispoleczeń przysłowia zaczęły odgrywać znaczącą rolę w komunikacji międzyludzkiej. Przyczyniła się do tego m.in. ich krótka forma. Często przysłowie jest „zdaniem, bądź prostym, bądź złożonym, niekiedy układem paru zdań, od dwu do czterech” (Nkpp 1972:VII).

Przysłowia pełnią różnorodne funkcje: pouczają, radzą, prezentując szeroki zakres zagadnień, od problematyki miłosnej po wskazówki dotyczące pracy na roli. Nie wiemy, w jakim stopniu przysłowia były popularne w przeszłości, lecz wydaje się, że mogły odgrywać dość znaczącą rolę w świecie, w którym wiele osób czerpało wiedzę nie z przekazu pisemnego, lecz z ustnego. Przyczyna tego stanu rzeczy była prozaiczna. Większość osób (i to w różnych krajach europejskich – tym obszarem kulturowym się zajmę) nie posiadała umiejętności pisania i czytania. Przysłowia zaś w zwięzły i obrazowy sposób przekazywały wiedzę nagromadzoną przez różne pokolenia. Czasami była to wiedza naiwna, często, zwłaszcza w przysłowia kalendarzowych, wynikająca z wnikliwej analizy zjawisk natury. Jednakże współcześnie przysłowia pojawiają się dość rzadko w mowie zwykłych użytkowników języka polskiego. Słyszymy je nie tylko sporadycznie, ale i często w zniekształconej formie. Być może na to zjawisko wpłynęło rozpowszechnienie się radia i telewizji, które, jak wiadomo, nie wymagają zbytniego wysiłku intelektualnego od przeciętnego odbiorcy. Ta uwaga nie została oparta na badaniach naukowych, ale jest czerpana z doświadczeń w kontaktach ze zwykłymi użytkownikami języka polskiego. Jak wcześniej wspomniałam, przysłowia są przepełnione dość bogatą treścią. Na ich podstawie możemy odtworzyć sposób percepcji świata naszych przodków oraz stan ich wiedzy na

¹ Dr Magdalena Jaszczewska specialises in Russian linguistics. Department of East Slavic Languages, University of Gdańsk, ul. Wita Stwosza 55, 80-952; e-mail: magdajaszczewska@wp.eu.

temat zjawisk przyrody, którą przekazują przysłowia kalendarzowe. Przysłowia kalendarzowe „zazwyczaj mają charakter prognoz, zapowiadających przebieg zjawisk atmosferycznych, wskazówek praktycznych, ważnych dla rolników, hodowców, myśliwych, podróżnych” (Nkpp 1972: IX). Jednakże, jak zauważa R. Landowski, przysłowia dotyczące tego samego zjawiska brzmiały niekiedy inaczej w różnych regionach Polski, co było spowodowane innym przebiegiem cykli przyrody, ich opóźnieniem lub przyspieszeniem. Widać to w przysłowiach „Na Maryi Wniebowzięcie ostatnie już w polu żęcie” lub „Od Maryi Wniebowzięcia miej w stodole połowę żęcia”: „Przysłowia wskazują na dość znaczne różnice ukończenia żniw, sięgające dwóch tygodni. Mądrość ludowa, chociaż sama tego nie wyjaśnia, pozostaje w zgodzie z przyrodniczą wiedzą” (Landowski 2000: 156).

Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich pod redakcją J. Krzyżanowskiego dostarcza licznych przykładów na to, że dość istotnymi bohaterami polskich paremii są święci. Było to związane z tym, że w przeszłości „dni oznaczano nie liczbami i nazwami miesięcy, lecz wedle kalendarza kościelnego, gdy więc dwa kolejne dni lipca, 25 i 26 określano jako św. Jakuba i św. Annę; odbiło się to m.in. na zabawnym przysłowiu o słudze włóczędzie: «Długom tam służył, od św. Jakuba do św. Anny»” (Nkpp 1972: IX). Jak podkreśla Stanisław Świrko, rodzime nazewnictwo dni tygodnia ukształtowało się w języku polskim dopiero na przełomie XVI i XVII wieku (Świrko 1990: 5). Niewątpliwie występowanie imion świętych w tego rodzaju formach było związane nie tylko z odrębnym odmierzaniem czasu, dni, ale też z mentalnością ówczesnego człowieka, czującego ogromny lęk przed siłami przyrody, nieposkromionymi żywiołami. Stąd niektóre dni, którym patronowali święci, były obwarowane wieloma obrzędami, a ich korzenie sięgały jeszcze czasów pogańskich. Z czasem pewne rytuały traciły swe pierwotne znaczenie². Jednak pewna część tych zwyczajów znalazła odzwierciedlenie w przysłowiach.

W niniejszym artykule przedstawię przysłowia związane ze św. Agatą, męczennicą czczoną przez wyznawców katolicyzmu i prawosławia³. Zarazem nie ograniczę się tylko do przysłów kalendarzowych. Zanim przystąpię do analizy materiału badawczego, krótko zaprezentuję sylwetkę tej świętej.

² Współcześnie zachowały się one częściowo w niektórych formach zabawy.

³ 5 lutego również w Rosji czczony jest kult świętej Agaty, patronki od pożarów. Tak jak to ma miejsce w Polsce, tego dnia święci się chleb i sól, które uważane są za niezawodny środek przeciwko pożarom, dlatego przechowuje się je w domu. W czasie pożaru rzuca się je w płomień, lub na boki, w czyste pole, żeby w tę stronę skierował się ogień. Э.О. Бондаренко, *Праздники христианской Руси. Русский народный православный календарь*, Калининград 1995, s. 74.

Św. Agata⁴, jak podkreśla się w literaturze sakralnej, należy do czterech wielkich dziewic męczennic Kościoła rzymskokatolickiego. Przyszła na świat w Katanii na Sycylii ok. 235 roku jako córka arystokratycznej rodziny. Po przyjęciu chrztu św. Agata postanowiła żyć w dziewictwie. Miała oznaczać się niezwykłą urodą, a namiestnik rzymski Sycylii ubiegał się o jej rękę. Agata jednakże odrzuciła jego propozycję i dlatego została najpierw oddana do domu rozpusty, gdzie „z Bożą pomocą ustrzegła swojej niewinności” (ŻI 1) Następnie poddano ją okrutnym torturom i obcięto jej piersi. To wszystko jednakże nie odwiodło Agaty od wiary w Chrystusa, któremu poświęciła swoje życie. Męczennicę rzucono na rozpalone węgle i w ten sposób poniosła śmierć za wiarę w roku 251, za panowania rzymskiego cesarza Decjusza. Chrześcijanie otoczyli jej grób wielką czcią, modląc się o wstawiennictwo Świętej. W rok po śmierci św. Agaty wybuchła Etna i rozpalona lava zagroziła miastu. Mieszkańcy Katanii prosili św. Agatę o pomoc i posłużyli się jej welonem dla powstrzymania ognistej lawy. Miasto zostało uratowane. Od tej chwili św. Agata jest uznawana za orędowniczkę chroniącą przed klęską ognia, piorunów, powodzi i zarazy. W jej dzień poświęca się chleb, wodę i sól, które – podawane ludziom i zwierzętom – mają zapobiegać chorobie, a wrzucone do ognia, lokalizują pożar (ŻI 1; Gorzandt 1988: 54).

Przysłów dotyczących św. Agaty jest niewiele. Niektóre z nich odwołują się do obrzędów związanych z 5 lutego, kiedy to obchodzona jest pamiątka świętej. Tego dnia, jak wcześniej wspomniałam, święcono sól, chleb i wodę, co miało uchronić domowników przed pożarem: „Święta Agata chroniła przed ogniem i bólem zębów. W dniu jej święta (...) powszechnie święcono wodę, sól i chleb, które miały stać się skuteczną ochroną przed pożarem i panaceum na bolący ząb. Ksiądz święcił też wtedy specjalne zioła leczące zęby i kartki z napisami powstrzymującymi pożar, które wieszano w chatach. Soli św. Agaty używano przy kopaniu nowej studni i czyszczeniu starej” (Chwalba 2006: 175). Mówią o tym następujące przysłowia: *Chleb (sól) świętej Agaty od ognia strzeże chaty*⁵ (NkppA 1). *Sól świętej Agaty broni z (od) ognia chaty* (NkppA 1a). *Sól świętej Agaty od ognia strzeże chaty* (NkppA1a). *Chleb świętej Agaty od ognia strzeże chaty* (NkppA 1b). *Gdzie święta Jagata*⁶, *bezpieczna tam chata* (NkppA 2).

⁴ Warto zwrócić uwagę na znaczenie samego imienia *Agata*, które pochodzi od greckiego słowa *agaton* – dobro, stąd też nazwa kierunku filozoficznego *agatologia*. J. Tischner, *Filozofia dramatu*, Kraków 2001, str. 63.

⁵ Nowa księga przysłów polskich i wyrażeń przysłowiowych polskich – cytaty stąd zaczerpnięte oznaczano w nawiasach symbolem (NkppA) – hasło św. Agata, i kolejnym numerem przysłowia pod tym hasłem.

⁶ *Jagata* jest formą imienia *Agata* z protetyczną spółgłoską, która zachowała się m.in. w gwarach polskich. Jest to pozostałość z języka prasłowiańskiego, który unikał

Święcenie chleba, soli i wody w dniu 5 lutego miało również znaczenie symboliczne. Już od zarania dziejów używano soli do ochrony przeciw wszelakim niebezpieczeństwom, np.: „Według mitów syryjskich ludzie nauczyli się używania soli od bogów; na cześć litewskiej bogini ognia Gabii sypano sól w płomienie. Demony miały się bać soli, późniejsze opowieści o sabatach czarownic mówiły, że jadają potrawy bez soli” (Biedermann 2001: 347). W *Biblii* zaś sól jest symbolem więzi między Bogiem a jego ludem. Była również używana niszcząca siła tego minerału: „Rzymianie po zdobyciu Kartaginy posypali okolice miasta solą, aby uczynić je na zawsze jałowymi...” (Biedermann 2001: 347).

Chleb, który dla wielu ludzi był pierwszym i jedynym pokarmem, musiał również mieć magiczną moc i oczywiście darzono go wielkim szacunkiem, np. w czasie pożaru lub gwałtownej powodzi, na początku ratowano stół, dzieję i chleb, „co stwarzało nadzieję, że resztę też się uratuje. Pozostawienie chleba w niebezpiecznym miejscu, np. w płonącym domu, było złą przepowiednią. Narażenie go «na ból» mogło się po prostu w przyszłości zemścić, ponieważ inny wypieczony bochen mógł się w podobny sposób odpłacić: też zadać ból”. (Landowski 2000: 141) Stąd też używano go w wielu obrzędach, np. „Zaczynano już od samego początku, a więc od pierwszych prac związanych z budową. Zjadano więc symboliczną pajdę chleba podczas wytyczania zakładanego gospodarstwa, przed wykopaniem pierwszej łopaty pod nowy fundament lub kładziono świeży bochen na co dopiero ukończoną ławę fundamentową. Wszystko dlatego, «by się dobrze darzyło»” (Landowski 2000: 140). Wodzie zaś w wielu kulturach przypisywano m.in. właściwości oczyszczające⁷.

Św. Agata, na co wskazują inne źródła, była także patronką osób, które trudniły się sztuką ludwisarską, kobiet cierpiących na różne dolegliwości, szczególnie na bóle piersi, jest też patronką pielęgniarek (ŻI 1; Hugo 1995: 51).

Warto w tym miejscu odnieść się do współczesnego kultu św. Agaty w Kościele katolickim, przede wszystkim w Polsce. Na kościelnych stronach internetowych podkreśla się żywy kult tej świętej wśród wiernych nie tylko w Polsce, lecz także w rodzinnej dla niej Katanii. Obecnie jednak w Polsce obchód liturgiczny ku czci św. Agaty (5 lutego) ma tylko rangę wspomnienia obowiązkowego. Jedynie w nielicznych parafiach (parafia Minkowice koło Sokółki) obchodzi się uroczystość św. Agaty (ŻI 1). Źródła kościelne podkreślają, iż w dniu 5 lutego zacho-

samogłosek nagłosowych. Zob.: Leszek Moszyński, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 2006, str. 229.

⁷ Magiczna moc wody jest wykorzystywana w ludowej praktyce np. na Kaszubach. W zależności od miejscowości i rodzaju wody (święcona, nieświęcona) wykorzystuje się jej właściwości w celu zapewnienia dorocznego deszczu, ochrony przed gradem i deszczem, czy do zapewnienia umierającemu lekkiej śmierci itd. Zob.: J. Treder, *Kaszubi – wierzenia i twórczość. Ze słownika Sychty*, Gdańsk 2004.

wało się w polskich kościołach błogosławienie chleba i wody ku czci św. Agaty. Rytuał ten ma uchronić nas, nasze domostwa, mieszkania od niebezpieczeństw pożaru i od innych przeciwności (czyli zasięg działania tej świętej poszerza się)⁸. Ponadto w niektórych regionach Polski zdarza się, iż matki dają chleb św. Agaty swoim dzieciom, gdy te opuszczają dom rodzinny, udając się np. do szkoły w innym mieście lub do wojska. Poświęcony chleb umieszczają także kierowcy w swoich samochodach. Ciekawostką jest to, iż Kościół katolicki przestrzega swoich wiernych, aby ci nie używali poświęconego chleba i wody w celach nieetycznych, jak to niegdyś bywało. Okazuje się bowiem, iż w przeszłości chleb św. Agaty miał chronić przemytnika i jego towar „od ognia”, tzn. od celnika (ŻI 1).

Kult św. Agaty był żywy wśród wiernych jeszcze do niedawna⁹, o czym świadczy m.in. występowanie w przedwojennym wydaniu *Encyklopedii powszechnej* wydawnictwa Gutenberga takich pojęć, jak: *Agaty św. chleb*, *Agaty drzewienka*, *Agaty kartki* itp.

„*Agaty św. chleb* jest to chleb poświęcony w dniu św. Agaty przez kapłana; chroni ludzi i zwierzęta przed nieszczęściem, chorobą, urokami, nostalgią; gdy chleb zaczyna pleśnieć oznacza to śmierć kogoś z domowników. Posiada też on inne magiczne właściwości (...). Wzmianki o nim, jako o środku przeciw pożarowi, mamy już w początku w XVI.” (WJEPWG 1994: 64).

„*Agaty drzewienka* są to małe kawałki drzewa, które ucina się w dniu św. Agaty w lesie. Mają podobną moc jak chleb i kartki Agaty.” (WJEPWG 1994: 64)

„*Agaty kartki* są to kartki z formułą błogosławieństwa, częstokroć ozdobione wizerunkiem świętej, trzymającej w ręku zapaloną świecę, używane jako ochrona od pożaru i innych niebezpieczeństw. Na desce Agaty zaświeca gospodarz domu w dniu św. Agaty tyle świec, ilu jest domowników. Czyja świeca pierwsza zgaśnie, ten musi pierwszy umrzeć” (WJEPWG 1994: 64).

Trudno się jednak zgodzić ze stwierdzeniem o wciąż żywym kulcie tej świętej, zwłaszcza na terenach zurbanizowanych, co potwierdza przeprowadzone przeze mnie badanie w dniach 25 sierpnia 2007 r. w Gdyni i 19 września 2007 r. w Sosnow-

⁸ W tym miejscu przytoczę interpretację roli św. Agaty, która została zaprezentowana w jednym z kościołów w Polsce północno-centralnej, jako opiekunki przed wszelkimi pożarami, w tym wypadku w gronie rodzinnym.

⁹ Ze św. Agatą są również związane legendy. Jedna z nich mówi o wybuchu pożaru przed trzystu laty w Krakowie niedaleko Bramy Grodzkiej. Od zagłady miasta miała uratować pewna stara żebraczka, rzucając w płomień sól św. Agaty, co sprawiło, że ogień zgasł: „Pytana przez rajców miejskich, czego żąda za uratowanie grodu, (żebraczka) odrzekła: „macie ufundować kościół ku czci świętej wspomóżycielki”. Rajcy zobowiązali się do wzniesienia świątyni, ale zamiaru tego nigdy nie zrealizowali. Kiedy jesienią 1655 r. spłonęły doszczętnie przedmieścia wawelskiego grodu, podpalone przez szwedzkiego najeźdźcę, dopatrywano się w tym kary bożej za niedotrzymanie obietnicy danej żebraczce przez ojców miasta»” (ŻI 2).

cu. Głównym celem tego badania było uzyskanie informacji na temat znajomości przez przeciętnego użytkownika języka polskiego przysłów z komponentem św. Agata oraz kultu tej świętej. Wychodziłam z założenia, że znajomość przysłów z danym świętym oraz znajomość jego kultu są ze sobą nierozzerwalnie związane.

Wybór miast nie był przypadkowy. Gdynia i Sosnowiec¹⁰ są miastami od niespełna stu lat. Ludność obu miast jest napływowa, co, jak się wydaje, mogło wpłynąć na wyniki mojego badania. Badanie to objęło 25 osób¹¹ (kobiet), w wieku od 20 do 59 lat¹². 21 badanych miało wykształcenie średnie, trzy – wykształcenie wyższe, jedna osoba studiowała; 22 osoby pochodziły z miasta, dwie ze wsi, jedna osoba nie zaznaczyła miejsca pochodzenia¹³.

Wyniki ankiet

Okazało się, że dla 23 spośród 25 osób kult św. Agaty jest nieznany. Jedna osoba (lat 20) zadeklarowała, że jest on jej znany w sposób ogólny, wiążąc go z chorobami. Rodzice badanej pochodzili z miasta (Pomorskie) oraz wsi (woj. lubelskie). Druga osoba lat 57, której rodzice pochodzili ze wsi kociewskich i kaszubskich, powiązała kult świętej Agaty z chlebem i solą. Trzy osoby trafnie wskazały na 5 lutego jako dzień, w którym jest obchodzona pamiątka św. Agaty. Żadna z osób poddanych badaniu nie była w stanie przytoczyć żadnego przysłowia związanego ze św. Agatą. Dwie osoby podały powiedzenie z komponentem Agata: Agata nogą zamiata.

W odpowiedzi na pytanie, które dotyczyło częstotliwości użycia przysłów w domu rodzinnym, tylko 12 osób zadeklarowało, że ich rodzice często używali przysłów, 7 – że nie, 5 – że czasem, jedna osoba nie pamiętała częstotliwości użycia przysłów przez jej rodziców.

Zdając sobie sprawę z niereprezentatywności mego badania, uważam jednak, iż można uznać kult świętej Agaty za martwy zwłaszcza na terenach zurbanizowanych. W tym miejscu ciekawe byłoby zbadanie różnic między mieszkańcami wsi i miast, dotyczących częstotliwości użycia paremii z komponentem św. Agata.

¹⁰ Gdynia uzyskała prawa miejskie w 1926 roku, Sosnowiec – 1902 roku.

¹¹ Dobór osób był przypadkowy. Wybierałam osoby, które wyraziły zgodę na wypełnienie przygotowanych przeze mnie ankiet. Ankieta została przeprowadzona na jednej z hal targowych w Gdyni oraz na jednej z głównych ulic w centrum Sosnowca – ul. Targowej.

¹² Trzy osoby nie podały swego wieku.

¹³ Na ostatniej stronie w tabelkach zostały przedstawione dane osób uczestniczących w badaniu oraz ankieta, którą moi informatorzy musieli wypełnić.

Analizując przysłowia z komponentem *św. Agata*, można wyodrębnić również te, które nie były związane z obrzędami, ale bezpośrednio z rokiem agrarnym.

W roku kalendarzowym dzień *św. Agaty* był jednym z pierwszych zwiastunów wiosny. Świadczą o tym następujące przysłowia: *Święta Ag'ata wyrzuca jaskółkę z błota* (NkppA 6). To przysłowie wiąże się z wierzeniami ludowymi, według których „jaskółki jesienią zapadają w błoto na sen zimowy, a wiosną na *św. Agatę* budzą się i wylatują” (Nkpp 1972: 10). Por. również inne paremie odwołujące się do doświadczeń przyrodniczych naszych przodków: *Po świętej Agacie widzimy muchy w chacie* (NkppA 4); *Święta Agata wyjdzie mucha z za lata* (NkppA 4); *Na świętą Agatę wylażą muchy spoza łąty* (NkppA 4); *Świętej Agaty, uschną szmaty* (NkppA 7); *Po świętej Agacie wyschnie bielizna na płocie* (NkppA 7); *Po świętej Jagacie wyschną chusty na płocie* (NkppA 7); *Na świętą Agatę wysuszysz na słońcu szmatę* (NkppA 7); *Świętej Agaty, uschną szmaty* (NkppA 7); *Od świanty Agaty wyschno na płocie śmiaty* (NkppA 7).

Stan pogody w tym dniu pozwalał również na określenie czasu nadejścia tak długo oczekiwanej wiosny: *W dzień świętej Agaty, jeśli słońko przez okienko zajrzy do chaty, to wiosenka na świat pogląda z za zimowej kraty* (NkppA 9).

Dzień 5 lutego był również dniem, od którego na polskiej wsi przygotowywano się stopniowo do prac polowych: *Święty Jagaty wyjmij, chłopie, pug z'a jaty* (NkppA 8).

Analizując przedstawione wyżej przysłowia, można zauważyć, że choć zasięg działania tej świętej był szeroki w przeszłości, to jednak do dzisiaj zachowały się tylko przysłowia ograniczające go do *św. Agaty* jako patronki od pożarów. Pozostałe zaś przysłowia z komponentem *święta Agata* są oznaczeniem dnia 5 lutego. Warto zatem przypomnieć, że dopiero w XVI-XVII wieku ukształtowało się w Polsce nazewnictwo dni tygodnia.

Ankieta

Respondenci mieli do wypełnienia ankietę, która składała się z dwóch części. W pierwszej z nich należało wypełnić dane osobowe: wiek, wykształcenie, pochodzenie (miasto lub wieś), pochodzenie rodziców (miasto, wieś oraz region, z jakiego pochodzą rodzice), płeć. W drugiej części ankiety należało odpowiedzieć na następujące pytania¹⁴:

¹⁴ W badaniu tym pominięto pytania mające na celu samookreślenie się badanego jako człowieka wierzącego lub niewierzącego. Wydaje się, że w kraju, w którym ponad 90% deklaruje się jako osoby wierzące, to pytanie można było uznać za niepotrzebne.

Czy znany jest panu/pani kult świętej Agaty?

Czy mógłby/mogłaby pan/pani określić dzień św. Agaty?

Z czym wg pana/pani wiąże się kult tej świętej?

Czy może pan/pani przytoczyć przysłowia związane ze świętą Agatą?

Czy pana/pani rodzice często używali przysłów w życiu codziennym?

Dla orientacji na końcu tej części ankiety została podana krótka definicja przysłówia wraz z przykładami.

Tabela 1. Charakterystyka gdyńskich informatorów

	Płeć		Wiek	Wykształcenie	Pochodzenie		Pochodzenie rodziców	
	K	M			miasto	wieś	matka	ojciec
1	+		40	średnie		+	wieś	wieś
2	+		-	średnie	+		wieś ok. Częstochowy	miasto Pomorskie
3	+		27	średnie	+		wieś Pomorskie	miasto Wrocław
4	+		-	średnie	+		miasto Pomorze	miasto Pomorze
5	+		39	średnie	+		wieś ok. Elku	miasto ok. Elku
6	+		-	średnie	+		miasto Pomorskie	miasto Pomorskie
7	+		59	pedagogiczne	+		miasto Łódź	wieś Ukraina
8	+		45	średnie	+		miasto Pomorskie	miasto Bieszczady
9	+		57	średnie	+		wieś Kaszuby	wieś Kociewie
10	+		20	średnie	+		miasto Pomorskie	wieś Babice Lubelskie
11	+		20	średnie	+		miasto Pomorskie	miasto Pomorskie

Tabela 2. Charakterystyka sosnowieckich informatorów

	Płeć		Wiek	Wykształcenie	Pochodzenie		Pochodzenie rodziców	
	K	M			miasto	wieś	matka	ojciec
1	+		21	średnie (studentka)	+	miasto Sosnowiec	miasto Olsztyn	
2	+		21	średnie	Katowice		miasto Katowice	wieś Rzeszowskie
3	+		24	średnie (studentka)	Sosnowiec		miasto Pszczyna	miasto Sosnowiec
4	+		28	średnie	Sosnowiec		miasto Jaworzno	wieś Rzeszowskie

Odzwierciedlenie kultu świętej Agaty...

5	+		29	średnie	Sosnowiec		miasto Sosnowiec	miasto Sosnowiec
6	+		31	wyższe	Górny Śląsk		miasto Górny Śląsk	miasto Górny Śląsk
7	+		32	wyższe	nie podano	nie podano	wieś Kieleckie	wieś Kieleckie
8	+		35	wyższe	miejsce urodzenia: Żywiec miejsce wychowania: Sosnowiec		miasto Bielsko-Biała	miasto Bielsko-Biała
9	+		40	średnie		wieś Zagłębie	miasto nie podano regionu	wieś nie podano regionu
10	+		41	średnie	Sosnowiec		miasto Mazowieckie	miasto Dąbrowa Górnicza
11	+		44	średnie	Chełmek koło Oświęcimia		wieś Krakowskie	Kalwaria Zebrzydowska
12	+		44	średnie	Sosnowiec		wieś Bieszczady	miasto Sosnowiec
13	+		50	wyższe	miejsce urodzenia: wieś Mazowsze miejsce wychowania: Sosnowiec		wieś Mazowsze	wieś Mazowsze
14	+		58	średnie ekonomiczne	Sosnowiec		wieś Kieleckie	Wieś Kieleckie

BIBLIOGRAFIA

- Biedermann H. 2001. *Leksykon symboli*. Warszawa: MUZA S.A.
- Бондаренко Э.О. 1995. *Праздники христианской Руси. Русский народный православный календарь*. Калининград: Калининградское книжное издательство.
- Chwalba A. (red.). 2006. *Obyczaje w Polsce*. Warszawa.
- Gorzandt A. 1988. *Mój święty patron*. Lublin: Wydawnictwo Kurii Biskupiej w Lublinie.
- Hugo O. 1995. *Żywoty świętych pańskich na każdy dzień roku według Kalendarza Rzymskiego*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Krzyżanowski J. (red.). 1969. *Nowa księga przysłów polskich i wyrażen przysłowiowych polskich*. Tom 1. Warszawa: PIW.
- Landowski R. 2000. *Dawnych obyczajów rok cały. Między wiarą, tradycją i obrzędem*. Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”.
- Moszyński L. 2006. *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa: PWN.
- Świrko S. 1990. *Rok płaci – rok traci. Kalendarz przysłów i prognostyków rolniczych*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Tischner J. 2001. *Filozofia dramatu*. Kraków.
- Treder J. 2004. *Kaszubi wierzenia i twórczość. Ze słownika Sychty*. Gdańsk.
- Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna „Wydawnictwa Gutenberga”*, 1994, Warszawa: Wydawnictwo „Gutenberg-Print”.

Źródła internetowe

- (ŻI 1) www.opoka.org.pl/biblioteka?T/TS/swień/02-2000-agata.html
- (ŻI 2) www.wychowawca.pl/miesiecznik/2_110/12.html

ABSTRACT

The article is devoted to folk customs connected with St. Agatha, which are expressed in Polish proverbs. It demonstrates that the Polish proverbs examined reflect customs, traditions and beliefs mostly depicting household chores.